

Türkçenin Söyleyiş Kuralları

Ses olayları, uzun ünlüler, ulama ve yabancı kökenli havacılık terimlerinin söylenişinde ölçünlü Türkçe.

▲ Bu Bölümde

- 1 Ünlü ve ünsüz uyumunu açıklayabilir, uyuma aykırı sözcükleri tanıyabilirsiniz.
- 2 Başlıca ses olaylarını örnekleriyle sayabilirsiniz.
- 3 Uzun ünlü ve inceltmenin anlam ayırt edici işlevini gösterebilirsiniz.
- 4 Ulamayı doğru uygulayabilir, ulamanın nerede yapılmayacağını bilebilirsiniz.
- 5 Havacılık terimleri ile havayolu ve destinasyon adları için tutarlı bir söyleyiş ölçütü belirleyebilirsiniz.

▲ Yazıldığı Gibi Okunmaz

Türkçe ses yazımına yakındır, ama söyleyiş yazımla birebir aynı değildir

- Türkçede yazı ile söyleyiş çoğu durumda örtüşür; bu örtüşme kuralın kendisi değil, sonucudur.
- Aynı harf farklı sözcüklerde farklı süreyle söylenir: "adet" (sayı) ile "âdet" (gelenek) yazıda yakın, söyleyişte ayrıdır.
- Bazı sesler bitişikken değişir: "kitabı" derken "p" yumuşar, "çok güzel" derken "k" tonlanır.
- Söyleyiş kuralları keyfi değildir; anlamı korumaya ve söyleyişi kolaylaştırmaya yarar.
- Anonsta bu kuralların önemi artar: yolcu sözcüğü yalnızca bir kez ve sesle duyar.

İLKE

Ölçünlü söyleyiş

- Ölçünlü Türkçe, hiç kimsenin evde konuştuğu dil değildir.
- Ortak ve yansız olduğu için mesleki ortamda ölçüt kabul edilir.

▲ Uyumlar

Türkçenin ses dizilişini yöneten iki temel eğilim

BÜYÜK UYUM

Kalınlık - incelik

Bir sözcükteki ünlüler ya hep kalın (a, ı, o, u) ya hep incedir (e, i, ö, ü).
Eklerde de sürer: uçuş-lar, gemi-ler.

KÜÇÜK UYUM

Düzlük - yuvarlaklık

Düz ünlüden sonra düz, yuvarlaktan sonra dar yuvarlak ya da geniş düz
ünlü gelir: yolcu-yu, kapı-yı.

ÜNSÜZ UYUMU

Sert - yumuşak

Sert ünsüzle biten sözcüğe gelen ek sertleşir: uçuş-tan, kalkış-ta;
yumuşakta korunur: gemi-den.

AYKIRI

Uyuma girmeyenler

Alıntı sözcüklerin çoğu uyuma uymaz: terminal, kondisyon, motor, radar.
Bunlar kural dışı değil, kural kapsamı dışıdır.

02

Ses Olayları

Sözcükler ek aldığında ya da yan yana geldiğinde sesler değişir; söyleyiş bu değişimi izler.

▲ Başlıca Ses Olayları

Olay	Ne olur	Örnek
Ünsüz yumuşaması	p, ç, t, k sesleri ünlüyle yumuşar	kanat → kanadı, uçak → uçağı
Ünsüz sertleşmesi	Sert ünsüzden sonra ek sertleşir	uçuş + de → uçuşta
Ünlü düşmesi	İki heceli sözcükte dar ünlü düşer	burun → burnu, şehir → şehri
Ünlü türemesi	Söyleyişi kolaylaştıran ünlü eklenir	film → filim (söyleyişte)
Ünsüz türemesi	Ek alırken ünsüz ikizleşir	af → affı, his → hissi
Ünlü daralması	a, e sesleri y etkisiyle daralır	başla + yor → başlıyor
Kaynaştırma	İki ünlü arasına y, ş, s, n girer	kapı + a → kapıya

▲ Uzun Ünlü ve İnceltme

Yazıda görünmeyen, ama anlamı belirleyen ayrım

UZUNLUK

Süre anlamı değiştirir

- adet (sayı) — âdet (gelenek)
- hala (babanın kız kardeşi) — hâlâ (hâlen)
- kar (yağış) — kâr (kazanç)
- Uzunluk çoğunlukla alıntı sözcüklerde görülür.
- Anonsta yanlış uzunluk gülünç ya da anlaşılmaz bir sonuç verir.

İNCELTME

Ünsüzün inceltilmesi

- kâğıt, rüzgâr, dükkân — k ve g inceler.
- İnceltme işareti yazıda her zaman kullanılmaz; söyleyiş bilgiye dayanır.
- "lâzım", "selâm" gibi sözcüklerde l incedir.
- Yanlış inceltme, bölgesel söyleyiş izlenimi bırakır.
- Kuşkuya düşüldüğünde sözlüğe bakılır.

▲ Ulama

Sözcüklerin akışını sağlayan bağlanma

- Ünsüzle biten bir sözcük, ünlüyle başlayan bir sözcüğe bağlanarak söylenir: "uçuş-umuz" değil, "uçu-şumuz" gibi duyulur.
- Ulama konuşmayı akıcı kılar; ulamasız konuşma kesik ve yapay algılanır.
- Ancak her yerde yapılmaz: noktalama işaretinin bulunduğu yerde ulama yapılmaz.
- Anlam karışıklığı doğuracaksa da yapılmaz — özellikle sayı ve kod dizilerinde.
- Vurgulanmak istenen sözcüğün önünde ulama yerine kısa bir durak yeğlenir.

DİKKAT

Anonsta ulama

- "Sayın yolcularımız, uçağımız" — ulama yapılır, akış doğaldır.
- "Kapı A on iki" — ulama yapılmaz, her birim ayrı kalır.
- Kural basittir: bilgi taşıyan diziler ayrık, bağlayıcı ifadeler akıcı söylenir.

03

Havacılık Terimleri

Sektörün dili çok sayıda alıntı sözcük taşır; sorun yalnızca söylemek değil, tutarlı söylemektir.

▲ Alıntı Sözcüklerde Söyleyiş Ölçütü

- Türkçeye yerleşmiş sözcük Türkçe söylenir: "terminal", "bagaj", "transfer" için özgün dilin sesletimi aranmaz.
- Türkçe karşılığı yaygınsa o yeğlenir: "iniş takımı", "yer hizmetleri", "uçuş ekibi".
- Özel ad ise özgün söyleyişe yaklaşılr: havayolu adları, havalimanı adları, şehir adları.
- Aynı metinde aynı sözcük her zaman aynı biçimde söylenir; tutarsızlık özensizlik olarak algılanır.
- Kurumun bir söyleyiş listesi varsa ölçüt odur; yoksa oluşturmak yönetsel bir iştir — 9. bölümün konusu.

▲ Sık Karşılaşılan Söyleyişler

Kurum içi liste için başlangıç niteliğinde bir örnek

Yazılış	Ölçünlü söyleyiş	Not
check-in	çekin	Yerleşmiştir; "kontuar işlemleri" de kullanılır
boarding	bording	"Uçağa kabul" Türkçe karşılığı yeğlenebilir
transit	transit	Türkçeleşmiştir, olduğu gibi okunur
apron	apron	İlk hece vurgulu
Charles de Gaulle	şarl dö gol	Özel ad; özgün söyleyişe yaklaşılr
Düsseldorf	düseldorf	Türkçe ses dizgesine uyarlanır
Sabiha Gökçen	sabiha gökçen	Uzunluk yok; "sabîha" yanlıştır

▲ Sayıların ve Kodların Okunuşu

Havacılıkta en çok yanlış anlaşılan bilgi türü

- Uçuş numaraları rakam rakam okunur: TK 2416 → "te ka iki dört bir altı". Bin dört yüz on altı denmez.
- Kapı numaraları da ayrık okunur; harf varsa harf ayrıca söylenir: "A on iki" değil, "A bir iki".
- Saatler tam ve dakika olarak okunur: "on dört otuz". Yirmi dört saat düzeni kullanılır.
- Koltuk sıraları sayı, harf sırayla: "yirmi üç, C". Benzer sesli harfler ayrıca vurgulanır.
- Sayı dizilerinde ulama yapılmaz, her birim arasında kısa bir durak bırakılır.

GEREKÇE

Neden ayrık?

- Bağlamdan tahmin edilemeyen bilgiler yalnızca duyularak çözülür.
- Gürültülü ortamda bir hece kaybolduğunda, ayrık okunan dizide yalnızca o birim kaybolur.

▲ Kısaltmalar ve Özel Adlar

Ne zaman açılır, ne zaman harf harf okunur

HARF HARF

Kurum kısaltmaları

SHGM, IATA, ICAO gibi kısaltmalar harf harf ya da yerleşik okunuşuyla söylenir; metinde ilk geçtiğinde açılması yeğlenir.

AÇILARAK

Teknik kısaltmalar

Yolcuya yönelik metinlerde teknik kısaltmalar kullanılmaz, açık karşılığı yazılır.

ÖZGÜN

Havalimanı adları

Özel ad oldukları için özgün söyleyişe yaklaşılr; Türkçe ses dizgesini zorlayan sesler uyarlanır.

TUTARLI

Havayolu adları

Kurumun kendi belirlediği söyleyiş esastır; metin boyunca değiştirilmez.

▲ Söyleyiş Kararı Nasıl Verilir?

Kuşkuya düşüldüğünde izlenecek sıra

1

Yerleşik mi?

Sözcük Türkçede yerleşmişse
Türkçe söylenir; özgün sesletim
aranmaz.

2

Karşılığı var mı?

Yaygın bir Türkçe karşılık varsa o
yeğlenir; anlaşılrlık artar.

3

Özel ad mı?

Özel adlarda özgün söyleyiş
yaklaşılır, ses dizgesi zorlanmaz.

4

Kayda geçir

Verilen karar kurum listesine
yazılır; bir daha tartışılmaz.

Karar kişiye göre değil kuruma göre verilir. Listenin varlığı, her yeni personelin aynı söyleyiş öğrenmesini sağlar.

▲ Uygulama

Söyleyiş listesi çalışması

SINIF İÇİ ÇALIŞMA

Kendi terim listenizi kurun

- Bir havayolunun Türkçe anonslarından on terim seçin.
- Her biri için yazılışı, ölçünlü söyleyişi ve gerekçesini yazın.
- Kuşkulu olanları sözlükten doğrulayın; doğrulanamayanları ayrı işaretleyin.
- Listeyi eşinizle karşılaştırın; ayrıldığınız yerleri tartışın.
- Bu liste, dönem projenizdeki el kitabının bir bölümü olacaktır.

DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTÜ

- Tutarlılık
- Gerekçe var mı?
- Kaynak gösterildi mi?
- Türkçe karşılık arandı mı?

Tutarlılık, doğruluktan önce gelir.

Aynı terimi iki farklı biçimde söyleyen bir kurum, ikisi de doğru olsa bile özensiz algılanır. Ölçüt belirlemek bu yüzden yönetsel bir karardır.

▲ Özet

- Türkçede yazı ile söyleyiş yakındır ama aynı değildir; ses olayları söyleyişi biçimlendirir.
- Uyumlar sözcüğün ses dizilişini, ses olayları ek aldığındaki değişimini yönetir.
- Uzun ünlü ve inceltme yazıda görünmeyebilir; anlamı ayırt eder.
- Ulama akıcılığı sağlar, ancak bilgi taşıyan dizilerde yapılmaz.
- Alıntı terimlerde ölçüt tutarlılıktır; kurum içi söyleyiş listesi bunu güvence altına alır.

SONRAKİ BÖLÜM

Vurgu, Ton ve Durak

Gelecek hafta için: hazırladığınız terim listesini yanınızda getirin.